

УДК

DOI: 10.22141/2308-2097.51.4.2017.119295

Чабан М.П.¹, Шевцова З.І.², Гапонов В.В.³

¹Редакція обласної газети «Зоря», м. Дніпро, Україна

²ДУ «Інститут гастроентерології НАМН України», м. Дніпро, Україна

³ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України», м. Дніпро, Україна

Родина Саксів: батько — лікар, син — художник

For cite: *Hastroenterolohiya*. 2017;51(4):287-291. doi: 10.22141/2308-2097.51.4.2017.119295

Резюме. Подані життєвий шлях і професійна діяльність найколеритніших представників родини Саксів німецького походження. Лікар Едуард Сакс працював інспектором лікувальної управи в Катеринославі та Тобольську. Його син Микола Сакс — живописець-пейзажист, працював помічником секретаря в Товаристві російських художників у Парижі в 1881 році. Доля цих етнічних німців пов'язана з українським краєм, зокрема з Катеринославом (сучасним містом Дніпро).

Ключові слова: родина Саксів; лікар; художник; Магдалинівка; Дніпропетровщина

У XIX — на початку XX століть на Катеринославі мешкала значна частина етнічних німців, які зробили достойний внесок у розвиток краю. Серед них — родина Саксів. Найколеритнішими постатями цього роду були Едуард Сакс (лікар за фахом) та його син Микола (художник-пейзажист). Вони не тільки самовіддано працювали на професійній стежі, а й виявилися активними громадськими діячами. Маючи німецькі родові корені, душа їх була тісно пов'язана з українським краєм.

Життя цієї талановитої родини вивчали дослідники, серед яких історик Віктор Клейст, поетеса Валентина Сінкевич, Ольга Землякова, Віктор Леонідов та інші [1, 2]. Проведені дослідження стосувалися переважно закордонного періоду діяльності Саксів, тому виявилися недостатньо повними.

Мета даного дослідження: вивчити життєвий шлях і професійну діяльність лікаря Едуарда Сакса і його сина художника Миколи Сакса переважно на Катеринославі-Дніпропетровщині.

Лікар Едуард Сакс (1802–1849)

Купецький рід Саксів, як встановив дослідник Віктор Клейст, походить із Німеччини [1]. Купець Григорій Сакс оселився в Кременецькому повіті на Волині.

Його син Едуард (Едвард) народився в 1802 році, мав лютеранське віросповідання. Юнак закінчив у Відні курс наук медико-хірургічного факультету Імператор-

ського університету. У 1826 році Едуард Сакс за результатом іспиту в Імператорській Санкт-Петербурзькій медико-хірургічній академії був удостоєний звання «лекаря II відділення». Того ж року він вступає на службу повітовим лікарем у містечку Хорол Полтавської губернії. Завдяки сумлінності в роботі через деякий час Едуард Сакс стає штаб-лікарем і призначається акушером до Кавказької лікувальної управи. Своє мистецтво хірурга і талант Е. Сакс проявив при виконанні оперативних втручань у поранених офіцерів, які на той час лікувалися кавказькими мінеральними водами (поранення були здобуті під час Польської війни) [3].

У 1834 році Едуард Сакс виявив свої організаторські здібності під час боротьби з епідемією цинги в Ставропольському окрузі. Лікар безкоштовно надавав медичну допомогу та доставляв ліки хворим із найбідніших верств населення власним коштом [4].

У 1836 році Едуард Григорович отримав ще вищу посаду: інспектора Катеринославської лікувальної управи. Через рік, у 1837-му, Петербурзька медико-хірургічна академія удостоїла його звання «медик-хірург». На новому посту Сакс продовжував активну діяльність не тільки у своїй сфері. Наприклад, у 1838 році під час об'їзду Катеринославської губернії згідно зі своїми функціональними обов'язками лікар Сакс звернув увагу на можливу загрозу здоров'ю населення від так званих рожків, що росли у житі. Про це він оперативно доповів керівництву й розробив рекомендації з обробки

Головний корпус Магдалинівської центральної районної лікарні. Фото 2016 року

зерна від рожків. Едуард Григорович розумів, що головне для лікаря не тільки лікувати хворих, а й запобігати виникненню хвороб, тобто пропагував профілактичний напрям у медицині. Це було особливо важливо для найбідніших верств населення, які не мали можливості придбати ліки.

З цією метою Е. Сакс розробив заходи: 1) при підозрі та виникненні в дітей кору; 2) при загрозі виникнення натуральної віспи в овець; 3) щодо своєчасної діагностики цинги, лікування її в домашніх умовах і запобігання виникненню захворювання [3].

У 1842 році його призначили інспектором Тобольської лікувальної управи. А ще він працював лікарем ІХ округу Шляхів сполучення. Через чотири роки, в 1846-му, Едуард Сакс отримав чин колезького радника. За бездоганну службу, старанність і любов до ближнього він одержав царську відзнаку: від імператора Миколи I дістав височайше благовоління за працю з організації Катеринославського училища садівництва, а від государя спадкоємця — діамантовий перстень за лікування дійсного статського радника Арсеньєва [4].

За дружину Едуард Сакс обрав Пульхерію Матвіївну Булгарчик (1809—1886), українку, православного

Село Магдалинівка. Один із корпусів місцевої лікарні. Фото 2016 року

віросповідання. Родина переїхала до Катеринослава. Мешкали вони у двоповерховому будинку в центрі міста. Як встановив краєзнавець Валентин Старостін, будинок Саксів стояв на розі сучасної вулиці Січових Стрільців та проспекту Дмитра Яворницького. Будинок не зберігся. На місці колишнього будинку Саксів нині стоїть споруда за адресою: проспект Дмитра Яворницького, 53а.

У родині росло десятеро дітей: Софія, Марія, Лідія, Валеріан, Ераст, Владислав, Леонід, Олександр, Володимир і Микола. Усі діти були хрещені в православній вірі. Здавалося, ніщо не приведе до біди [3].

Несподівано в жовтні 1849 року у віці 47 років помер голова сім'ї — Едуард Григорович Сакс, який не тільки самовіддано служив своїй професії понад 20 років, а й був видатним громадським діячем. У «Катеринославских губернских ведомостях» надруковано некролог на смерть Е.Г. Сакса, де були такі слова: «Смерть его вызвала искренние слезы утраты не только близко знавших его, но и всего населения города, так любившего своего умного и доброго доктора» [4].

Дружина залишилася з численними діточками на руках. Наймолодшому Миколі, який виявився найталановитішим із дітей, на той час виповнилося тільки півроку. Пульхерія Сакс доклала чимало зусиль, щоб діти отримали належну освіту. Так, у 1863 році Катеринославську класичну гімназію закінчили її два старших сини, а за шість років — і наймолодший.

Художник Микола Сакс (1849–1926)

Портрет Миколи Сакса. Художник Іван Похітонов

Микола Сакс народився 13/25 березня 1849 року в Катеринославі. Коли йому було півроку, помер батько. Нелегко жилося багатодітній родині без основного годувальника. У 1869 році Микола закінчив Катеринославську чоловічу класичну гімназію [5]. Юнак відправився до столиці, щоб навчатися на юридичному факультеті Петербурзького університету, як його старший брат Володимир. Микола, провчившись один рік (з 1870 по 1871), зрозумів, що професія юриста не його стихія, тому вступив до Імператорської академії мистецтв. По закінченні навчання Микола Сакс продовжив активно займатися пейзажним і портретним живописом.

Упродовж наступних двох років (1880—1882) Микола мешкав і працював у Парижі. Митець був членом Товариства російських художників у Парижі (його офіційна назва: «Общество вспоможения и благотворительности русских художников в Париже»), створеного в 1877 році. Головою товариства був обраний Олексій Боголюбов (онук Радищева), секретарем — відомий російський письменник Іван Тургенев,

Районний центр Магдалинівка. Парк поруч із місцевою лікарнею. Фото 2016 року

Катеринослав. Англійський клуб, де відбулася персональна виставка художника Миколи Сакса. Поштова листівка початку ХХ століття

а помічником секретаря — наш земляк Микола Сакс. Товариство сприяло популяризації російської культури у Франції [6].

Після повернення в 1882 році з Франції Микола Сакс одружився на представниці досить заможного роду Олександрі Михайлівні Кириловій (у першому шлюбі Велінській). Родина мешкала у власній садибі в селі Андріївка Магдалинівської волості Новомосковського повіту, що на Катеринославщині. За прізвиськом господарів ця місцевість отримала назву Саксівка (нині це частина райцентру Магдалинівка). У Саксів народилося дві доньки — Віра і Ганна. Поселення Магдалинівка отримало назву від родового маєтку заможних землевласників Магденків на честь святої Марії Магдалини.

Навесні 1892 року в Катеринославі в приміщенні Англійського клубу відбулася персональна виставка картин художника Миколи Сакса (47 картин, 9 етюдів, 20 олівцевих малюнків). Серед них — роботи «г. Катеринослав», «г. Новомосковск», «По р. Орели», «Монастырь в Крыму», «По р. Альме». У газеті «Екатеринославские губернские ведомости» від 16 квітня

того ж року надрукована стаття «По поводу выставки картин худ. Н.Э. Сакса» [7]. Як всебічно освічена людина, М.Е. Сакс спілкувався з кращими особистостями своєї епохи. Він був другом Тургенева і Гаршина (частенько листувався з ними), дружив із Віктором Юго. Микола Сакс мав альбом, до якого робили малюнки і шаржі, писали вірші й нотатки його друзі. Серед них — Костянтин Савицький, Іван Похітонов, Микола Сверчков, Микола Пимоненко, Олексій Боголюбов та інші відомі художники. Повернувшись із Франції до рідної Андріївки, митець привіз із собою цей безцінний альбом. До Сакса, в Магдалинівський край, приїздили на «плєнер» поети, художники, які продовжували малювати, писати в цьому альбомі. Були навіть листи Тургенева до Сакса — свого помічника з Товариства [6].

У 1908 році Микола Едуардович розділив свою садибу між селянами, залишивши собі тільки будинок і п'ятдесят десятин землі. Іван Мостовий, учитель Магдалинівської середньої школи (на жаль, уже покійний), збирав матеріали про життя і творчість

Магдалинівський районний народний музей історії імені Д. Т. Кулакова. Фото 2016 року

Краєвид колишньої Андріївки-Саксівки Магдалинівського району на Дніпропетровщині. Фото 2016 року

Поруч з експозицією про родину Саксів.
Фото 2016 року

земляка. Серед них є зарисовки садиби Саксів зі слів старожилів. У Магдалинівській середній школі в передвоєнний період зберігалася дві картини художника. Під час Другої світової війни фашисти підпалили школу. Ймовірно, що в пожежі згоріли й ці картини [8]. У роки громадянської війни Микола Сакс виїхав до Криму. Разом із ним були дочка Ганна з чоловіком Марком Медишем (за фахом хіміком) і кумом Василем Магденком.

Доля нащадків

Простежимо подальшу долю нащадків лікаря Едуарда Сакса. Його син, художник Микола Сакс, у 1920-х роках разом із прийомною дочкою Зінаїдою Василівною Тургеневою-Охотницькою (у заміжжі Монастирською) емігрував з Росії до Польщі, потім до Німеччини. Останні роки М.Е. Сакс жив у Цоппоті (сучасний Сопот у Польщі) у страшенній нужді, голодував. Пейзажист Іван Похітонов написав єдиний портрет Миколи Сакса (дружній шарж). Цей подарунок Микола Едуардович зберігав як найкращий спогад про свого друга.

Художник Микола Сакс помер 28 грудня 1926 року в німецькому місті Цоппон (нині у складі Польщі). Російська берлінська газета «Руль» 1 січня 1927 року надрукувала некролог на його смерть: «Н.Э. Сакс был большой русский художник и редкой духовной красоты человек. Он отдавался искусству весь без остатка и работал, несмотря на свой 77-летний возраст, с юношеским увлечением до самого последнего дня своей жизни» [1].

Автор відгуку на смерть М.Е. Сакса в емігрантській газеті зазначав: «19 декабря, в Николаев день, я застал его за работой — писал он собор своего родного города Новомосковска с наброска, сделанного им 45 лет тому назад, и с увлечением и подробностями рассказывал мне об истории этого замечательного собора, построенного запорожцами. Предчувствие смерти, видимо, потянуло его к этой последней работе, чтобы мыслями и всей душой уйти на родину, родные места, ибо болел

он тоской по России, и желание его было умереть на родной земле» [1].

Онука лікаря Едуарда Сакса (дочка Миколи Сакса) Ганна разом зі своїм чоловіком Марком Медишем спочатку опинилася в Білорусі (Горки, Оршанський район), де на той час організувалася сільськогосподарська академія. Потім вони переїхали до Краснодару. У 1938-му Марк Медиш був репресований і загинув у сталінських застінках. У тому ж 1938 році у Краснодарі померла й дружина Миколи Едуардовича (невістка Едуарда Сакса) — Олександра Михайлівна. Ганна під час Другої світової була вивезена до Німеччини разом із сином Вадимом, а потім переїхала до США, де й померла в 1969 році.

Прийомна дочка Миколи Сакса, Зінаїда Монастирська, у 1950 році вивезла до США архів і деякі твори художника. Із цих матеріалів у 1980–1990-х роках мешканка США російська поетеса Валентина Сінкевич передала до Російського фонду культури альбом Миколи Сакса «Оригинальные рисунки разных художников. Автографы» [2].

Племінник Миколи Сакса, Віктор Володимирович Сакс (син Володимира Едуардовича), закінчив Юр'ївський ветеринарний інститут, став лікарем-ветеринаром, колезьким асесором.

Сучасність

У рідному місті художника, Дніпрі (колишньому Катеринославі), у міському художньому музеї зберігається лише одна картина нашого земляка, створена в 1909 році, під назвою «Странники» («Дорога до храму»). У журналі «Русское искусство» вийшла друком стаття «Альбом Миколи Сакса» [2].

Нині село Андріївка, де була садиба Саксів, злилося з районним центром Магдалинівкою на Дніпропетровщині. Автори статті побували в колишній Саксівці. Збереглися чудові краєвиди, навкруги — польові квіти, чисте повітря, річка Чаплинка. Територія садиби Саксів стала приватною власністю. На місці колишньої лікарні виросли нові корпуси Магдалинівської районної лікарні, поруч шумлять дерева — свідки проминулих століть і подій. У Магдалинівському історико-краєзнавчому музеї ім. Д.Т. Кулакова останнім часом створена експозиція, пов'язана з життям талановитої родини Саксів. Співпрацівниками музею продовжується пошук матеріалів про відомих земляків, популяризація їх внеску у розвиток краю.

Таким чином, етнічний німець Едуард Сакс надавав медичну допомогу нашим предкам, а його син Микола Сакс увічнив на своїх полотнах козацький Новомосковський собор. Тому чи не варто одну з вулиць Магдалинівки назвати Саксівкою на честь наших відомих земляків, які прославили наш український куточок на весь світ? Або встановити їм пам'ятну дошку чи пам'ятний знак? Це буде знаковою подією й матиме пізнавальне та виховне значення для сучасного і майбутніх поколінь.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів при підготовці даної статті.

References

1. Obituary of Sachs NE. *Rul'*. 1927 January 1;1851:10. (in Russian).
2. Zemliakova O, Leonidov V. *Album of Nikolai Saks. Russkoe iskusstvo*. 2004;4. 90-93. (in Russian).
3. Polovtsev AA. *Sabaneev-Smyslov. Vol 18. In: Polovtsev AA, editor. Russkii biograficheskii slovar' [Russian Biographical Dictionary]. Saint-Petersbourg: Publisher Demakov V; 1904. 61 p.* (in Russian).
4. Obituary of Sachs EG. *Ekaterinoslavskie gubernskie vedomosti*. 1849;46:61. (in Russian).
5. Chaban MP. *Ptahy z gnizda Prydniprov'ja [Birds from the Prydniprov'je nest]. Dnipropetrovs'k: Dniproknnyga; 2005. p.268.* (in Ukrainian).
6. Chaban MP. *Singer of the Ukrainian land. Artist Nikolai Sachs, a friend of Hugo and Turgenev. Den'*. 2006 March 25;49:7. (in Russian).
7. S-ov M. *About the exhibition of paintings by the artist Saks NE. Ekaterinoslavskie gubernskie vedomosti*. 1892 April 18;30:2-3. (in Russian).
8. Mostovyj I. *The artist Saks NE. Shljahom Lenina*. 1974 April 13,45(4460). (in Ukrainian).

Отримано 05.11.2017 ■

Чабан Н.П.¹, Шевцова З.И.², Гапонов В.В.³

¹Редакция областной газеты «Зоря», г. Днепр, Украина

²ГУ «Институт гастроэнтерологии НАМН Украины», г. Днепр, Украина

³ГУ «Днепропетровская медицинская академия МЗ Украины», г. Днепр, Украина

Семья Саксов:

отец — врач, сын — художник

Резюме. Представлены жизненный путь и профессиональная деятельность наиболее колоритных представителей семьи Саксов немецкого происхождения. Врач Эдурд Сакс работал инспектором врачебной управы в Екатеринославе и Тобольске. Его сын Николай Сакс — живописец-пейзажист, работал помощником

секретаря в Обществе русских художников в Париже в 1881 году. Судьба этих этнических немцев связана с украинским краем, в частности с Екатеринославом (современным городом Днепр).

Ключевые слова: семья Саксов; врач; художник; Магдалиновка; Днепропетровщина

M.P. Chaban¹, Z.I. Shevtsova², V.V. Gaponov³

¹Editorial Office of the Regional Newspaper "Zorya", Dnipro, Ukraine

²SI "Institute of Gastroenterology of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine", Dnipro, Ukraine

³SI "Dnipropetrovsk Medical Academy of Ministry of Health of Ukraine", Dnipro, Ukraine

The family of Sachses:

father — a doctor, son — an artist

Abstract. The way of life and professional activity of the brightest representatives of the Sachses family of German background have been represented. Doctor Eduard Sachs worked as an inspector in the medical board of Katerynoslav and Tobolsk. His son Mykola Sachs — a landscape painter, worked as an assistant secretary in

Society of Russian Artists in Paris in 1881. The destiny of those Germans is connected with Ukrainian land, particularly with Katerynoslav (at present — the city of Dnipro).

Keywords: family of Sachses; doctor; artist; Mahdalynivka; Dnipropetrovsk region